

VU Research Portal

Parallellen tussen de Ilias en het Gilgames Epos

Meijer, M.L.

published in

Phoenix

2018

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Meijer, M. L. (2018). Parallellen tussen de Ilias en het Gilgames Epos: Methodologische benaderingen en relevantie. *Phoenix*, 64(2), 8.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Tijdschrift voor de archeologie en geschiedenis van het Nabije Oosten

Phoenix

64.2 2018

Themanummer
Homerus
en de oosterse epiek

Parallellen tussen de *Ilias* en het
Gilgameš-epos

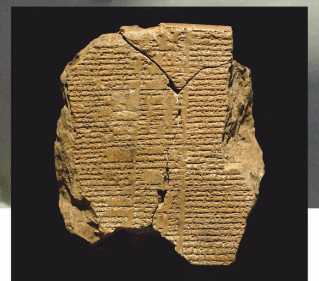
Methodologische benaderingen en relevantie

De *Atrachasis*-mythe

Een Babylonische oergeschiedenis

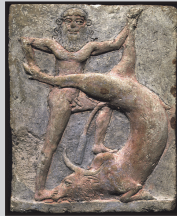
Helden in faraonische
teksten

Van Hettitisch tot Homerus

- 1 Inhoudsopgave
- 3 **Inleiding: Homerus en de oosterse epiek**
Bert van der Spek
- 7 Lid worden
- 8 **Parallellen tussen de *Ilias* en het *Gilgameš*-epos**
Methodologische benaderingen en relevantie
Michèle Meijer
- 24 **De *Atrachasis*-mythe: een Babylonische oergeschiedenis**
Klaas R. Veenhof
- 46 **Van Hettitisch tot Homerus**
Theo J.H. Krispijn

- 57 **Helden in faraonische teksten**
Ben Haring
- 69 Contactadressen Ex Oriente Lux
- 70 Colofon

1 Troje	3 Megiddo	5 Thebe	7 Byblos	9 Sippar	11 Uruk
2 Hattusa	4 Abydos	6 Abu Simbel	8 Nineve	10 Babylon	

Homerus en de oosterse epiek

Bert van der Spek

Homerus is misschien wel de bekendste schrijver uit de Griekse literatuur. Op de Nederlandse gymnasia worden nog dagelijks de aan hem toegeschreven epen, de *Ilias* en de *Odyssee* gelezen. Gek genoeg weten we over zijn leven vrijwel niets; we weten niet eens zeker of de werken wel door één persoon geschreven zijn. Volgens latere berichten, die verre van betrouwbaar zijn, zou hij in Ionië (Smyrna op de westkust van Klein-Azië) geboren zijn. Herodotus (II 53) meende dat Homerus niet meer dan 400 jaar voor zijn tijd leefde, dus op zijn vroegst ca. 850 v.Chr. Tegenwoordig worden de epen meestal gedateerd aan het eind van de 8^e, begin 7^e eeuw, vooral omdat veel verschijnselen (zoals de vroege Griekse stadstaat) uit de vroeg-archaische periode in Homerus voorkomen. Eerdere en latere dateringen worden ook nog steeds verdedigd. De *Ilias* wordt gewoonlijk iets ouder gedateerd dan de *Odyssee*. Dat neemt niet weg dat met name de *Ilias* herinneringen bewaart uit een veel verder verleden, toen Mycene een leidende stad was in de Griekse wereld (de late bronstijd, ca. 1600-1200 v.Chr.).

De *Ilias* gaat over een episode uit de Trojaanse oorlog, een oorlog van een coalitie van Griekse steden o.l.v. Agamemnon, de koning van Mycene, tegen de stad Troje in noordwest Klein-Azië, omdat prins Paris, ook wel Alexander genoemd, Helena, de vrouw van de Spartaanse koning Menelaos, naar Troje had weggevoerd. Het thema is de wraak van Achilles, die boos was op Agamemnon, omdat die een mooi meisje, Briseïs, die eerder door Achilles was buitgemaakt, als leider van de Griekse legermacht voor zichzelf hield. Of de Trojaanse oorlog herinneringen bevat aan een echte oorlog in de late bronstijd is sterk omstreden en is niet het thema van dit nummer van Phoenix.

De *Odyssee* gaat over de terugkeer uit Troje van Odysseus, de koning van het eiland Ithaca, een terugkeer die door allerlei tegenwerkingen van de god Poseidon nogal lang duurt. Intussen proberen allerlei lieden aan het hof in Ithaca Odysseus' vrouw Penelope het hof te maken, ervan uitgaande dat Odysseus wel dood zal zijn, en met het doel het koningschap en Odysseus' bezittingen in Ithaca over te nemen. Penelope blijft echter trouw, Odysseus keert terug en doodt de 'vrijers'.

De *Ilias* en de *Odyssee* zijn epen. Een epos is een lang, verhalend gedicht over een belangrijke mythologische of historische persoon en gebeurtenis. De homerische epen zijn inderdaad lang: de *Ilias* heeft 15.000 versregels, de *Odyssee* 12.000. Het *Gilgameš*-epos valt met zijn verhaal over de rondzwervingen van Gilgameš op zoek naar het eeuwige leven ook onder dit genre; het is ook vrij lang: de standaardversie (inclusief een toevoeging) is geschreven op 12 tabletten met een totale lengte van 3000 regels.

Het doel van dit nummer van Phoenix is te laten zien in welke context de *Ilias* en de *Odyssee* geschreven zijn. Veel te lang is Homerus bestudeerd alsof zijn werk volstrekt nieuw was en in een vacuüm ontstond. Dat is natuurlijk niet zo. In letterlijk het *Nabije*

Oosten bestonden al meer dan duizend jaar zulk soort epische gedichten en vergelijkbare heldenverhalen en Homerus moet deze verhalen, ten minste in een orale versie, gekend hebben. We besteden aandacht aan het *Gilgameš*-epos (Michèle Meijer), de *Atrachasis*-mythe (Klaas Veenhof) en de Hettitische epen (Theo Krispijn). Hoewel er in het pre-hellenistische Egypte geen epische traditie bestond, zijn ook daar verhalen overgeleverd die doen denken aan de lotgevallen van Odysseus (Ben Haring). De artikelen zijn weergaven van de lezingen die gegeven zijn tijdens de studiemiddag van EOL op 1 april 2017 in de Bergkerk te Amersfoort. Er zijn natuurlijk veel meer epen, zoals bijvoorbeeld het *Tukulti-Ninurta*-epos (ca. 1200 v.Chr.) bekend uit fragmenten uit Nineve en Assur, en niet te vergeten drie epen uit Ugarit die op naam staan van een zekere Ilimalik (ca. 1200 v.Chr.) over de Hurritische koning Kirtu, over Ahqat, de zoon van de wijze koning Dan'el, en over Baäl.

Veel is er gediscussieerd over de oorsprong van de Homerische epen. Hoe kan het dat de Griekse cultuur zo plotseling schijnbaar uit het niets twee van zulke omvangrijke en kwalitatief hoogstaande epen kon produceren? Daarover is in de oudheid al nagedacht. Flavius Josephus (1e eeuw n.Chr.) geeft in het begin van zijn *Tegen Apion* (I 12) aan dat Homerus zelf zijn werken niet aan het schrift toevertrouwde, maar dat zijn werk eerst mondeling werd overgeleverd en pas later uit de verschillende liederen is samengesteld tot één geheel en dat daaruit ook de vele inconsistenties te verklaren zijn. Op grond van deze uitspraak meende de filoloog Friedrich August Wolf in zijn *Prolegomena ad Homerum* (1795) dat er verschillende auteurs aan het werk geweest waren, dat er pas in de 6e eeuw v.Chr. een geheel werd samengesteld en dat uiteindelijk in Hellenistisch Alexandrië de ons bekende tekst tot stand is gekomen. De gedachte dat de epen zoals we die hebben een schriftelijke weerslag zijn van een orale traditie, kreeg een nieuwe impuls door het werk van Milman Parry. Deze Amerikaanse classicus beschreef in zijn dissertatie (1928) dat het werk van Homerus gekenmerkt wordt door vaste formules (zoals 'de rozenvingerige dageraad') en een vaste versmaat, de dactylische hexameter, wat een kenmerk zou zijn van orale poëzie die bij de uitvoering geïmproviseerd wordt. Zulke improviserende barden worden in Homerus zelf ook genoemd. Parry's idee werd versterkt door het bestuderen van Joegoslavische barden tussen 1932 en 1935, die ook werkten met vaste formules en ter plaatse improviseerden. Later werkte Albert Lord de theorie verder uit (1960). Men spreekt dan ook wel van de oraal-formulaire theorie of de Parry-Lord-these. Michèle Meijer gaat hier dieper op in.

De vraag is nu of de oosterse epiek ook op deze manier begrepen kan worden. Er zijn inderdaad aanwijzingen dat het *Gilgameš*-epos een vast versritme had (met vier heffingen – dus niet zo strikt als de hexameter) en het is zeker dat dit epos werkte met

vaste formuleringen. Orale voordracht en overlevering is dus denkbaar. Hetzelfde kan moeilijker gezegd worden van de *Atrachasis*-mythe. *Atrachasis* bevat enkele moeilijke en diepzinnige passages, die oraal moeilijk zijn door te geven en in ieder geval door de hoorders amper zullen zijn begrepen, zoals de lange passage over de schepping van de mens met etymologische interpretaties en lexicale hoogstandjes over de naam en aard van de mens. De Hettitische epen liggen voor wat taal en geografie betreft het dichtst bij Homerus. Er is ook in die epen sprake van vaste formuleringen en heffingen. Er wordt in een Hettitische tekst zelfs verwezen naar een dichtwerk dat betrekking heeft op Troje. In Egypte ligt de situatie weer anders, omdat daar maar in beperkte mate sprake is van epiek, zoals poëtische passages in literaire teksten en koningsinscripties. We kennen wel verhalen over avonturen die doen denken aan de omzwervingen van Odysseus.

De Griekse wereld rond 750 v.Chr. Illustratie: Martin Hense.

Het grote verschil tussen de Homerische epen en de Mesopotamische en Hettitische epen is dat we van de *Ilias* en de *Odyssee* alleen kennis hebben van het eindresultaat, niet van oudere versies, zoals we die wel hebben van het *Gilgameš*-epos. De standaardeditie, die gevonden is in de bibliotheek van Assurbanipal in Nineve (7^e eeuw v.Chr.), is het eindresultaat van een lang proces. De Mesopotamische traditie schrijft die toe aan een geleerde uit ongeveer 1200 v.Chr, genaamd Sin-leqi-unninni, ‘Sin is de verhoorder van mijn gebeden’. We hebben hier onze Mesopotamische Homerus, van wie we eveneens vrijwel niets weten. Hij was wel beroemd; latere schrijversfamilies claimden afstamming van hem en het epos was verplichte literatuur op de schrijversscholen. Maar we hebben wel talrijke epische teksten over Gilgameš uit vroegere tijden, zowel in het Sumerisch als in het Akkadisch, daterend vanaf ongeveer 2100 v.Chr. De *Gilgameš*-cyclus was zeer populair. Er is een Hettitische en een Hurritische versie uit de late bronstijd, we hebben een fragment uit Megiddo in Palestina en het jongste tablet stamt uit ca. 130 v.Chr. uit Babylon, de tijd dat de

Parthen daar heersten. Ook in de klassieke literatuur komt de naam voor, en wel als Gilgames, gek genoeg pas in de 3^e eeuw n.Chr. bij Aelianus (*Over de dieren* XII 24), met een verhaal dat meer op de *Etana*-mythe lijkt dan op Gilgameš. Hoe dan ook: de verhalen waren wijd en zijd bekend en Homerus moet die gekend hebben.

Deze observatie geeft de discussie over de achtergrond van Homerus een nieuwe dimensie. Hoewel het *Gilgameš*-epos en Homerus formulaire kenmerken vertonen, heeft het *Gilgameš*-epos een voorgeschiedenis op schrift van meer dan 1000 jaar; van zuiver orale poëzie kan men dus nauwelijks spreken. Dat wettigt het vermoeden dat er ook vóór de standaardversie van Homerus al schriftelijke versies bekend waren en dat de bril van de auteur(s) van de epen bestond uit het creëren van een originele versie op basis van die verhalen en teksten. Dat bevestigt het vermoeden dat het alfabet toch al wat langer in Griekenland bekend moet zijn geweest dan vaak gedacht. Een andere reden te twijfelen aan de oraal-formulaire theorie is dat ook de Joegoslavische barden konden beschikken over talloze voorbeeldboeken met oude epische gedichten. Ten slotte weten we dat in echt orale samenlevingen, zoals die in Nieuw-Guinea, de vorm van de overlevering (metrum, formules) er niet toe deed. Het ging vooral om de strekking.

Literatuur

- Demarée, R.J. en K.R. Veenhof (red.), *Zij schreven geschiedenis. Historische documenten uit het Oude Nabije Oosten (2500 – 100 v.Chr.)*. Mededelingen en Verhandelingen Ex Oriente Lux 33. Leiden 2003 [met daarin o.a. het *Tukulti-Ninurta*-epos (W.H. van Soldt) en de legende van Aqhat (M.C.A. Korpel)].
- Henkelman, W. “Alexander en Gilgameš”, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 117 (2004), 5-25.
- Henkelman, W., “Iter ad Paradisum: Terug naar Gilgameš, en verder”, in: *Lampas* 42 (2009), 31-55.
- Kelder, J.M., *The Kingdom of Mycenae*. Bethesda MD 2010.
- Latacz, J., *Troy and Homer*. Oxford 2004.
- Morris, I. en B.B. Powell (red.), *A New Companion to Homer*. Leiden 1997.
- Schenkeveld, D.M. en S.R. Slings, et al., *Homerus (= Bzzlletin 175)*. Den Haag 1990.
- Vries, L. de, “Local oral-written interfaces and the nature, transmission, performance and translation of Biblical texts”, in: J.A. Maxey, E.R. Wendland (red.), *Translating Scripture for Sound and Performance. New Direction in Biblical Studies*. Eugene OR 2012, 68-98.
- Waal, W., “On the ‘Phoenician letters’. The case of an early transmission of the Greek alphabet from an archaeological, epigraphic and linguistic perspective”, te verschijnen in *Aegean Studies* 2018.

Phoenix is het tijdschrift voor de leden van Ex Oriente Lux (www.exorientelux.nl). Ex Oriente Lux (“Uit het oosten [komt] het licht”) is een vereniging die zowel in Nederland als in Vlaanderen actief is en die de studie en kennis van de beschavingen van het Oude Nabije Oosten wil bevorderen en bij een breder publiek bekend maken. Om dit doel te bereiken ontplooit de vereniging een groot aantal activiteiten, zoals lezingen, publicaties, studiedagen en speciale events in samenwerking met musea.

Phoenix

Ex Oriente Lux geeft het tijdschrift Phoenix uit, dat driemaal per jaar verschijnt. Phoenix biedt vlot leesbare en wetenschappelijk verantwoorde artikelen over recent onderzoek naar de geschiedenis en culturen van het Oude Nabije Oosten. Als lid van Ex Oriente Lux ontvangt u Phoenix automatisch driemaal per jaar.

Lezingenprogramma

De lokale afdelingen van Ex Oriente Lux organiseren het gehele jaar door interessante lezingen op het gebied van het Oude Nabije Oosten. Als lid van Ex Oriente Lux heeft u gratis toegang tot deze lezingen. Op <http://www.exorientelux.nl/lezingen/> vindt u een compleet overzicht van ons uitgebreide lezingenprogramma. Naast de lezingen vindt er eenmaal per jaar een landelijke studiedag plaats waarop één onderwerp centraal staat.

Korting op publicaties

Als lid geniet u aantrekkelijke kortingen op publicaties van Ex Oriente Lux. U ontvangt tot wel 50% korting op het vaktijdschrift JEOL, op de boeken in de serie MVEOL en op de themabundels met artikelen in de serie SEOL.

ANBI-status

Naast de mogelijkheid om lid te worden van Ex Oriente Lux kunt u ons ook steunen met een (periodieke) gift. Ex Oriente Lux is erkend als ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling). Dit houdt in dat uw lidmaatschapsgeld en giften aftrekbaar zijn voor de belasting. Op www.belastingdienst.nl vindt u hierover meer informatie.

Aanmelding

Lidmaatschap van Ex Oriente Lux bedraagt € 37,50 voor het kalenderjaar 2018, met een gereduceerd tarief van € 19,50 voor leden tot 25 jaar. U kunt zich aanmelden voor lidmaatschap via onze website: <http://www.exorientelux.nl/lidmaatschap/lid-woorden/>. Als nieuw lid ontvangt u het laatst verschenen nummer van Phoenix en een welkomstgeschenk.

LEDENWERFACTIE

WERF EEN NIEUW LID EN ONTVANG EEN GRATIS PUBLICATIE

Meldt u een nieuw lid aan voor een jaarlidmaatschap?

Dan belonen we dat met een gratis NINO- of EOL-publicatie!

Een lijst met boeken waaruit u kunt kiezen is te vinden op onze website

www.exorientelux.nl

Parallellen tussen de *Ilias* en het *Gilgamesj*-epos

Methodologische benaderingen en relevantie

Tekst: Michèle Meijer

Tijdens de jaarlijkse bijeenkomst van *Ex Oriente Lux* april 2017 plaatsten we de Homerische epen in de context van de literatuur van het Oude Nabije Oosten. Deze bijdrage is een bewerking van de lezing die ik daar gaf over de parallellen tussen Homerus' *Ilias* en het Mesopotamische *Gilgameš*-epos. Ik begin met een aantal voorbeelden van de verschillende typen parallellen die tussen deze epen waarneembaar zijn. Men is het er inmiddels wel over eens dat er hier geen sprake kan zijn van 'toevallige overeenkomsten'. Zowel classici als assyriologen hebben zich dan ook recentelijk gestort op de vraag naar de mogelijke verklaringen van deze parallellen: was er sprake van een historische connectie, dus van invloed van *Gilgameš* op Homerus, of hebben we hier te maken met overeenkomstige, maar onafhankelijke ontwikkelingen door gedeelde literaire technieken en thematiek? En wat voor methoden moeten we hanteren om dergelijke vragen te beantwoorden? Sinds de ontdekking van het *Gilgameš*-epos halverwege de negentiende eeuw zijn er verschillende benaderingen van dergelijke vragen geweest, waarvan ik in het tweede deel de belangrijkste zal bespreken. In het laatste deel ga ik dan in op de vraag naar de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van het onderzoek naar dergelijke parallellen tussen Griekse literatuur en literatuur uit het Nabije Oosten.

Parallellen tussen de *Ilias* en het *Gilgameš*-epos

De *Gilgameš*-traditie begint rond 2000 v.Chr. met een aantal korte verhalen over Gilgameš, koning van Uruk, in het Sumerisch, waarvan een vijftal aan ons is overgeleverd.¹ We kennen Gilgameš ook van andere bronnen: als we de Sumerische Koningslijst mogen geloven, leefde Gilgameš rond 2700 v.Chr. als vijfde koning van de eerste dynastie van Uruk. Het *Gilgameš*-epos, dat men met de *Ilias* vergelijkt, is echter niet in het Sumerisch maar in het Akkadisch geschreven, en wel vele eeuwen later, rond 1200 v.Chr. Dit verhaal, ook wel de *Standaardversie* genoemd, is een langer, geïntegreerder verhaal verdeeld over twaalf tabletten en wordt toegeschreven aan Sin-leqi-unninni. Deze *Standaardversie* is tot ver in het eerste millennium keer op keer gekopieerd door jonge schrijvers als vingeroefening om zich het spijkerschrift en de Mesopotamische literatuur eigen te maken. We kennen deze *Standaardversie* dan ook van schrijverstabletten uit privécollecties en van kopieën uit de bibliotheekcollectie van de Nieuw-Assyrische koning Assurbanipal in Nineve.

¹ *Bilgames en Akka*, *Bilgames en Huwawa*, *Bilgames en de Hemelstier*, *Bilgames, Enkidu en de Onderwereld*, en *De Dood van Bilgames*. Zie voor een vertaling van deze Sumerische verhalen George 2003.

De meeste geleerden zijn het erover eens dat Homerus in de achtste eeuw v.Chr. ergens aan de westkust van Klein-Azië leefde, waar koloniserende Grieken zich al eeuwenlang mengden met de inheemse Anatolische culturen. Sinds lange tijd stelt men zich de vraag hoe de *Ilias* en *Odyssee* tot stand zijn gekomen: zijn ze het werk van één of meerdere auteurs? In welke mate zijn ze het product van mondelinge en/of schriftelijke overlevering? En wanneer zijn ze voor het eerst op schrift gesteld? Een belangrijk debat dat hierbij een rol speelt is het debat over de theorie die Milman Parry in de jaren 30 van de vorige eeuw ontwikkelde. Volgens Parry toonden de specifieke verteltechnieken zoals epitheta en formulaire verzen aan dat de Homerische epen het eindproduct waren van een lange mondelinge overlevering, waarin verhalen

Afb. 1 Kaart van het besproken gebied. Illustratie: Martin Hense.

rond de Trojaanse oorlog met behulp van deze verteltechnieken al improviserend door barden werden opgevoerd en zodoende doorverteld. Deze theorie, waarin de epen dus het werk zijn van meerdere barden, kreeg al snel veel bijval: zij bood niet alleen verklaringen voor de vele archaïsmen en incon-

sistenties in de epen, maar ook voor hun lengte,² structuur en literaire verfijning, welke zonder hulp van het schrift (zoals toen gedacht werd) alleen mogelijk zouden zijn met hulp van dergelijke mondelinge verteltechnieken.

Parry's theorie gaf toen het startsein voor de zoektocht naar zogenaamde universele kenmerken van mondelinge dan wel schriftelijke overlevering, waarbij bovengenoemde verteltechnieken universele kenmerken zouden zijn van mondelinge overlevering. Hierdoor ontstond het idee dat iedere cultuur óf een mondelinge óf een schriftelijke cultuur was. Vanuit verschillende

Men is het er nu over eens dat zowel in de Griekse als Mesopotamische literatuur mondelinge en schriftelijke tradities naast elkaar bestonden.

disciplines (antropologie, filologie, archeologie) is hierop toen kritiek gekomen. Wanneer men bijvoorbeeld niet ca. de achtste maar de elfde eeuw v.Chr. als periode aanneemt voor de komst van het alfabet in de Griekse wereld, zoals recentelijk betoogd door Willemijn Waal, is het mogelijk dat al eerder in de Homerische traditie gebruik werd gemaakt van het schrift. In het algemeen

is men het er nu over eens dat in zowel de Griekse als Mesopotamische literatuur mondelinge en schriftelijke tradities naast elkaar bestonden. Deze hypothese wordt onderschreven door de overeenkomstige verteltechnieken in de, zoals eerst gedacht werd, “volledig schriftelijke” *Gilgameš*- en “mondelinge” *Ilias*-traditie: wat betreft epitheta vinden we in de *Ilias* bijvoorbeeld ‘de snelvoetige Achilles’ en ‘de blonde Menelaos’, in *Gilgameš* ‘Utnapišti die ver weg is’ en ‘het Uruk van de schaapskooien’; een mooie overeenkomst wat betreft formules is ‘hij sprak het woord en bracht het als volgt onder woorden’ (*Ilias*) en ‘hij opende zijn mond en sprak en zei’ (*Gilgameš*); daarnaast vinden we in zowel de Homerische epen als in *Gilgameš* herhalingen, vergelijkingen, en typische scènes (bijvoorbeeld ‘de godenvergadering’). *Gilgameš* laat dus zien dat de zogenaamd mondelinge technieken ook in tradities voorkomen die voor een groot deel schriftelijk zijn.³

² Bij elkaar bijna 28000 verzen (tegenover 3000 verzen *Gilgameš*).

³ Het mondelinge karakter van formules en herhalingen is recentelijk nog onderschreven door David Carr. Hij betoogt dat deze technieken hun oorsprong in het schrift hebben met als doel composities makkelijker te memoriseren en zodoende op te voeren.

Het tweede type parallel dat ik wil bespreken is die in thematiek. In beide epen staat de sterfelijkheid van de mens en zijn relatie met de onsterfelijke goden centraal (zie kaders). Zowel Achilles als Gilgameš verliezen hun beste vriend (Patroklos respectievelijk Enkidu) en zijn ontroostbaar. Beiden brengen de dood van hun vriend in expliciete verbinding met hun eigen sterfelijkheid en deze is zodoende in beide verhalen de belangrijkste omkering: Gilgameš gaat op zoek naar onsterfelijkheid en Achilles gaat weer meedoen met de strijd. Maar ook de persoonlijkheid van de twee helden verandert: zowel Achilles als Gilgameš tonen medelijden, Achilles met Priamos, en Gilgameš met de inwoners van Uruk die hij voorheen tiranniseerde. In beide epen worden de goden fysiek en mentaal aangedaan door mensen, maar uiteindelijk is de mens in zijn sterfelijkheid toch onderdanig aan de goden.

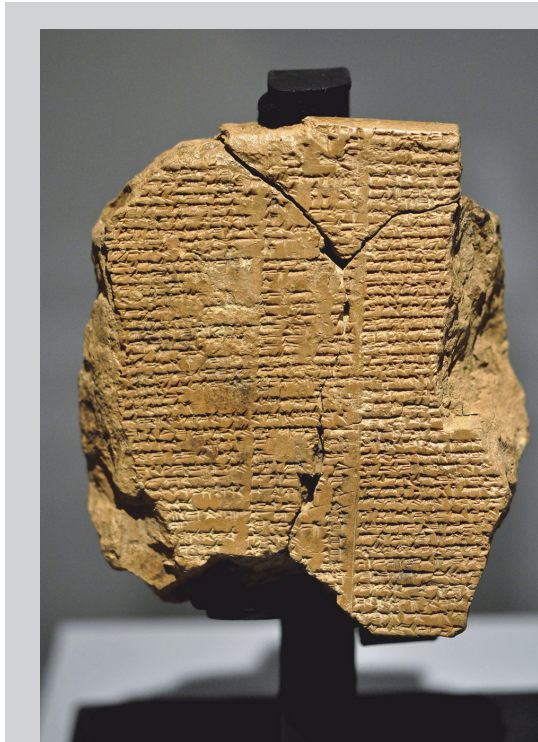
De sterfelijkheid van Gilgameš

Het *Gilgameš*-epos begint met Gilgameš als koning van Uruk die de bevolking tiranniseert. De goden besluiten daarop zijn tegenhanger te maken, de wildeman Enkidu. Als Enkidu in Uruk komt, vechten zij met elkaar om er al snel achter te komen dat ze even sterk zijn. Zij sluiten daarop vriendschap en verslaan Humbaba in het Cederwoud. Na hun avontuur besluiten de goden dat Enkidu moet sterven. Gilgameš is ontroostbaar door de dood van zijn vriend, maar wordt zich tegelijkertijd ook bewust van zijn eigen sterfelijkheid. Uit angst voor de dood gaat hij op zoek naar het geheim van de goddelijke onsterfelijkheid en komt na een lange reis aan bij Utnapištim, de Mesopotamische Noach: als overlever van de Grote Vloed is hij door de goden onsterfelijk gemaakt. Maar van Utnapištim leert Gilgameš dat het hier om een uitzondering gaat en dat hij zoals alle andere mensen moet accepteren dat hij sterfelijk is. Het *Gilgameš*-epos opent dan ook op mysterieuze wijze: “Hij (Gilgameš) die alles gezien heeft, de grondvesten van de wereld. Hij die alles wist, alles begreep...” (vert. Theo de Feyter). Berustend in zijn lot heerst Gilgameš daarna tot aan zijn dood als een barmhartige koning over Uruk.

Het laatste type parallel dat ik wil bespreken is die in motieven. Ik geef vier voorbeelden. De eerste parallel is een van de beroemdste en heeft betrekking op de godinnen Ištar en Aphrodite. Nadat Gilgameš en Enkidu Humbaba hebben gedood vraagt de godin Ištar aan Gilgameš of hij haar man wil worden. Gilgameš wijst haar echter af, waarop Ištar woedend naar haar vader en

moeder vliegt, Anu en Antu ('meneer en mevrouw Hemel'), wie zij in tranen over Gilgameš' beledigingen vertelt. Anu blijkt niet onder de indruk: 'Wel, heb jij koning Gilgameš niet uitgedaagd, en somde Gilgameš daarom niet beledigingen op, beledigingen en scheldwoorden aan jouw adres?'⁴

In boek 5 van de *Ilias* wordt ook een godin door een sterveling verwond, namelijk Aphrodite door de handen van Diomedes. Gelijk Ištar vliegt Aphrodite naar de hemel en zoekt zij troost bij haar ouders, Zeus en Dione.⁵ Hoewel Aphrodite hier vriendelijker behandeld wordt dan Ištar, is Zeus' antwoord ook als een berisping op te vatten: 'Niet aan jou, mijn kind, zijn oorlogsdaden gegeven, houd jij je maar bezig met de liefdevolle zaken van het huwelijk, en dan zijn al deze zaken voor de snelle Ares en Athene om zich om te bekommeren'.⁶ De parallel zit hem dus niet zozeer in de inhoud van de antwoorden van de ouders, maar in de mentale of fysieke

Afb. 2 Tablet 5 van een Oud-Babylonische versie van *Gilgameš*, nu in het Sulaymaniyah Museum in Irak. Bron: Wikimedia Commons.

verwonding van de godinnen door stervelingen en de troost die ze zoeken bij hun ouders. Daarnaast is vaak gewezen op de overeenkomst tussen de namen van de moeders van de godinnen: Antu is de vrouwelijke vorm van de naam Anu, net zoals Dione de vrouwelijke vorm van de naam Zeus is. Dat Dione hier op dezelfde manier gevormd is als Antu en dat bovendien normaal

⁴ Zie *Gilgameš* (hierna *Gilg.*) 6.80-91 (regelnummers volgen George 2003). Vertalingen zijn van mij, tenzij anders aangegeven.

⁵ *Ilias* (hierna *Il.*) 5.370-374. Vertalingen zijn van mij, tenzij anders aangegeven.

⁶ *Il.* 5.426-430.

gesproken niet Dione maar de zee de moeder van Aphrodite is, zijn vaak als argumenten aangevoerd dat dit motief een ontlening uit de *Gilgameš*-traditie moet zijn.

De sterfelijkheid van Achilles

Homerus' *Ilias* verhaalt over zes dagen tegen het einde van de Trojaanse oorlog. Centraal staat de wrok van Achilles wegens een ruzie met Agamemnon. Achilles onthoudt zich hierdoor van de strijd totdat Patroklos in Achilles' wapenrusting door toedoen van Hektor sneuvelt (boek 16). Net als Gilgameš is Achilles ontroostbaar door de dood van zijn vriend en wordt hij zich op dat moment bewust van zijn sterfelijkheid. Anders dan Gilgameš accepteert Achilles zijn sterfelijkheid meteen (boek 18). Hij legt zijn wrok af en doodt Hektor (tot boek 22) waarna de schim van Patroklos Achilles bezoekt en Achilles Patroklos' begrafenis organiseert (boek 23). Achilles is naderhand nog steeds ontroostbaar en schendt uit woede Hektors lijk. Zijn moeder herinnert Achilles nog eens aan zijn sterfelijkheid en Priamos en de andere Trojanen rouwen om Hektor en de op handen zijnde val van Troje. Uiteindelijk komt Achilles tot bedaren en wordt hij gevoelig voor de smeebedes van Priamos om Hektors lijk terug te geven (boek 24). De goden hebben bepaald dat de mensen moeten lijden terwijl de goden zelf onbezorgd kunnen leven, aldus Achilles. We kunnen concluderen dat het einde van de *Ilias* een reflectie is op de sterfelijkheid en het lijden van de mens.

De tweede, ook zeer beroemde parallel heeft betrekking op de dood van Enkidu en Patroklos. Wanneer Gilgameš door heeft dat Enkidu dood is, is hij ontroostbaar:

“Nu, wat is dit voor slaap die jou in bezit heeft genomen?
Je lijkt wel bewusteloos—hoor je me niet meer?”
Maar Enkidu tilde zijn hoofd niet meer op.
Gilgameš voelde zijn hart, maar het klopte niet meer.
Hij bedekte het gezicht van zijn vriend als een bruid.
Als een adelaar cirkelde hij om hem heen.
Als een leeuwin die van haar welpen is beroofd,
ijsbeerde hij heen en weer.
Hij trok zijn krullen uit en gooide ze op een hoop.
Zijn fijne gewaden verwijderde hij, gooide ze van zich af
alsof ze besmet waren.⁷

⁷ *Gilg.* 8.55-64.

Na Enkidus dood gaat Gilgameš op zoek naar onsterfelijkheid. Zijn reden wordt duidelijk in Tablet 10: “Ik ben bang voor de dood, daarom zwerf ik door de steppe. Het lot van mijn vriend achtervolgt mij ... Zal ik niet, net als hij, eens gaan slapen om nooit meer op te staan?”⁸

In boek 18 van de *Ilias* vertoont Achilles na de dood van Patroklos dezelfde tekenen van rouw als Gilgameš:

Een zwarte wolk van verdriet bedekte Achilles.
 Met beide handen greep hij donker stof, liet het
 over zijn hoofd uitwaaiëren en besmeurde zijn mooie gezicht.
 Zwarte as bezette zijn geurige chiton.
 Hijzelf lag languit in volle lengte uitgestrekt in het stof,
 trok met zijn geliefde handen aan zijn haar en bevuilde het.⁹

Even later wordt Achilles zich bewust van zijn sterfelijkheid en accepteert hij deze.¹⁰ Daarna wordt Achilles net als Gilgameš vergeleken met een leeuw, en ook net als Gilgameš legt hij eerst zijn handen op de borst van zijn vriend:

Hun ging de zoon van Peleus voor in het onophoudelijke geklaag,
 zijn mannendodende handen op de borst van zijn vriend plaatsend
 en zeer krachtig huilend, zoals een leeuw met mooie manen,
 waarvan een jager de welpen heeft ontroofd uit een dicht bos
 - tot zijn verdriet komt de leeuw te laat terug -
 en vele valleien gaat hij langs, de sporen van de man nazoekend
 in de hoop hen ergens terug te vinden, en een zeer heftige woede neemt bezit
 van hem.¹¹

We zien in beide gevallen dezelfde tekenen van rouw en een leeuwenvergelijking. Bij zowel Achilles als Gilgameš zorgt de dood van hun vriend voor een bewustwording van hun sterfelijkheid. Daarbij is het nog interessant om erop te wijzen dat beiden in eerste instantie verzaken hun vriend te begraven.¹²

⁸ Zie Tablet 10 (de tekst wordt meermaals herhaald), vertaling Theo de Feyter.

⁹ *Il.* 18.22-27.

¹⁰ *Il.* 18.115-116.

¹¹ *Il.* 18.316-322.

¹² Voor Gilgameš zie Tablet 10, voor Achilles *Il.* 23.66-73 (zie vertaling hieronder).

Een parallel die zover ik weet niet eerder is genoemd heeft betrekking op *Gilgameš* Tablet 12. Deze latere toevoeging¹³ is een Akkadische vertaling van het Sumerische *Bilgames, Enkidu en de Onderwereld*. Enkidu biedt Gilgameš aan zijn speelgoed te gaan zoeken dat in de Onderwereld terecht is gekomen. Gilgameš staat dit toe, maar waarschuwt Enkidu zo min mogelijk op te vallen. Enkidu slaat Gilgameš' advies echter in de wind en wordt als gevolg opgeslokt door de Onderwereld.¹⁴ We vinden een overeenkomstig patroon in de *Ilias*: Patroklos vraagt Achilles om zijn wapenrusting om de Trojanen van de Griekse schepen af te weren. Achilles staat dit toe, maar gebiedt Patroklos om daarna meteen terug te komen.¹⁵ Ook Patroklos negeert zijn vriends advies en vindt hierdoor de dood.

Ik eindig met weer een beroemde parallel. Zowel Gilgameš en Achilles hebben een ontmoeting met hun overleden vriend in de vorm van een schim. Nadat ze elkaar innig hebben omhelsd vraagt Gilgameš aan Enkidu hoe het eraan toegaat in de Onderwereld:

“Heb je degene gezien wiens lijk op het veld is achtergebleven?” “Ja, die heb ik gezien. Zijn geest vindt geen rust in de Onderwereld.”

“Heb je degene gezien wiens geest niemand heeft om offers te brengen?” “Ja, die heb ik gezien. Hij eet resten uit een schaal en broodkorsten van de straat.”¹⁶

Het idee dat hieraan ten grondslag ligt is dat de doden geen rust vinden in de Onderwereld als ze geen goede begrafenis hebben gehad en niemand hebben om voor te zorgen. Dit idee vinden we terug in Patroklos' berisping van Achilles:

¹³ De meningen zijn verdeeld over de datum van deze toevoeging. Sommigen denken dat deze vertaling al vroeg in de overlevering van de *Standaardversie* is aangehangen; anderen menen dat deze pas in de achtste of zelfs zevende eeuw is toegevoegd, misschien pas na de dood van de Nieuw-Assyrische koning Sargon II op het slagveld (705 v.Chr.) (vergelijk hierbeneden *Gilg.* 12.150-151 over achterlating op het slagveld).

¹⁴ *Gilg.* 12.1-47.

¹⁵ *Il.* 16.80-96.

¹⁶ *Gilg.* 12.150-153.

“Je slaapt, en lijkt mij te zijn vergeten, Achilles.

Niet terwijl ik leefde was je om mij onbekommerd, maar juist nu, nu ik dood ben!

Spoedig moet je mij begraven, zodat ik de poorten van Hades binnen kan gaan.

Ver weg houden de zielen mij nu, de schimmen van mensen die zwaar geleden hebben, en nog niet staan ze mij toe me met hen te mengen aan de andere kant van de rivier”.¹⁷

Hierna probeert Achilles Patroklos nog te omhelzen, maar anders dan in het *Gilgamesj*-epos lukt dit niet. Dus, zowel Enkidu als Patroklos zoeken hun vriend op als schim; ze proberen elkaar te omhelzen, wat alleen in *Gilgamesj* lukt; Patroklos en Enkidu vertellen hoe het eraan toegaat in de Onderwereld en geven het belang aan van een goede begrafenis. Zowel Achilles als *Gilgamesj* blijven achter met meer kennis over de dood.

Afb. 3 Gilgamesj vecht met de Hemelstier. Terracotta votiefreliëfje, nu in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel. Bron: Wikimedia Commons.

Mogelijke verklaringen van de parallellen

Aangezien het spijkerschrift pas in de negentiende eeuw ontcijferd werd en de teksten pas veel later toegankelijk werden voor niet-assyriologen, was het voor classicisten lang niet vanzelfsprekend om zich met literatuur uit het Nabije Oosten bezig te houden. Hetzelfde geldt ook andersom: assyriologen waren met het ontsluiten van de ontelbare ongelezen spijkerschrift-tabletten lange tijd zoet (en zijn dat eigenlijk nog steeds). Het antisemitisme dat in westerse academische kringen heerste ondersteunde de kloof tussen deze disciplines.

Eigenlijk begonnen classicisten zich pas na de Tweede Wereldoorlog met spijkerschrift-

teksten bezig te houden, toen deze ook beter toegankelijk werden. Het werk van Walter Burkert en Martin West in de jaren 90 was doorslaggevend: door talrijke parallellen tussen Griekenland en culturen van het Nabije Oosten op te noemen toonden zij aan dat de klassieke oudheid en het Nabije Oosten als één geheel bestudeerd zouden moeten worden.

¹⁷ Il. 23.67-73.

Maar Burkert en West zijn ook bekritiseerd. Zij wilden aantonen dat de Griekse beschaving bijna geheel afhankelijk was geweest van het Nabije Oosten. Om hun parallellen te ondersteunen, benadrukten zij het feit dat de oosterse elementen ouder waren dan de Griekse archaïsche periode en gebruikten zij algemene historische informatie over contacten tussen oosterse en westerse culturen (bijvoorbeeld handelsroutes). Hierbij lieten ze echter de parallellen voor zich spreken zonder enig theoretisch of methodologisch kader.

Al snel kwamen geleerden met methodologische benaderingen op de vraag hoe parallellen zoals die tussen de *Ilias* en *Gilgameš* zouden kunnen zijn ontstaan. Met andere woorden, welke methoden moeten we hanteren om erachter te komen of we te maken hebben met een historische connectie (resultierend in

Afb. 4 Tablet 11 van de Standaardversie van *Gilgameš*, kopie van de “bibliotheek” van Assurbanipal, nu in het British Museum, Londen. Bron: Wikimedia Commons.

ontlening of invloed) en niet met slechts onafhankelijke ontwikkelingen? Voorgestelde methoden bestaan voornamelijk uit criteria waaraan een parallel moet voldoen alvorens we kunnen aannemen dat we te maken hebben met literaire ontlening. Een parallel moet bijvoorbeeld complexiteit vertonen (in structuur, specifieke namen en vergelijkingen of zeldzame combinaties)¹⁸ en er moeten aanwijzingen zijn dat er een historische connectie mogelijk is geweest tussen beide teksten of hun tradities (dit gaat dus een stap verder dan algemene informatie over contacten).

Omdat ik hier niet in kan gaan op alle bewijzen voor een historische connectie tussen de *Ilias*- en *Gilgameš*-tradities houd ik het bij een paar voorbeelden. Ten eerste leefde Homerus in een tijd waarin getuige de Mesopotamische, Syrische en Fenicische elementen in de Griekse kunst intensieve contacten bestonden

¹⁸ Hier kunnen we dus denken aan de leeuwenvergelijking en de naam Dione (mevrouw Zeus) als tegenhanger van Antu (mevrouw Anu).

tussen de Griekse wereld en het Nabije Oosten. Daarbij komt dat Homerus in een gebied woonde waar zowel Grieken als Anatoliërs woonden. Maar ook al in het tweede millennium v.Chr. was er periode van intensief contact, en het is juist in deze periode dat het *Gilgameš*-epos bij de Hettieten terecht komt (in de hoofdstad Hattusa zijn Akkadische en Hettitische versies gevonden). Laat dit nu ook net de periode zijn dat de verhalen rond de Trojaanse oorlog hun oorsprong moeten hebben gehad. Het kan dan ook geen toeval zijn dat de beschrijving van de begrafenis van Patroklos niet te herleiden is tot Myceense gebruiken maar juist overeenkomstig is met de Hettitische wijze van het begraven van koningen. Een aanwijzing voor een andere mogelijke route via welke *Gilgameš*-elementen naar het westen gereisd zouden kunnen hebben is de vondst van een Oud-Babylonisch *Gilgameš*-fragment in Megiddo, Israël.

Naast bovengenoemde criteria zijn er nog criteria (of beter, aanwijzingen) voorgesteld die meer gericht zijn op de “ontvangende kant” van de overdracht. We zouden bijvoorbeeld kunnen spreken van een aanwijzing voor een ontlening wanneer het overeenkomstige element in de ontvangende traditie de betekenis die het in de oorspronkelijke traditie had verloren heeft en nu dus overbodig is.¹⁹

Dergelijke criteria en aanwijzingen helpen ons een ontlening aannemelijk te maken, maar helemaal bewijzen kunnen we deze processen waarschijnlijk nooit: we missen essentiële informatie over de routes die de verhalen afgelegd moeten hebben, en daar komt nog de rol bij die de mondelinge overlevering van *Gilgameš*- en *Troje*-verhalen moet hebben gehad: volgens Wouter Henkelman vond ontlening voornamelijk plaats via wat hij noemt “a stream of oral tradition”. Naast deze voor ons ontastbare vorm van overlevering is wegens de vergankelijkheid van het schrijfmateriaal van culturen die nauwe contacten onderhielden met de Grieken (zoals de Feniciërs) veel literatuur verloren gegaan die als “doorgeefluik” zou hebben kunnen gefungeerd. Ook is er altijd een mogelijkheid dat parallellen zoals die in verteltechniek en thematiek veroorzaakt zijn door gedeelde, misschien wel universele ideeën, en dit is inderdaad vaak beargumenteerd. Ik wil hier echter benadrukken dat het ene het

¹⁹ Martin West gaf hier zelf reeds een voorbeeld van: zoals we gezien hebben legt *Gilgameš* zijn handen op de borst van Enkidu om te voelen of hij nog leeft. Dat Achilles dit ook doet bij Patroklos is echter overbodig, aangezien hij weet dat Patroklos al dood is.

andere natuurlijk niet uitsluit: integendeel, gedeelde ideeën over sterfelijkheid of over wat de beste technieken zijn om een verhaal te vertellen kunnen er *juist* voor hebben gezorgd dat specifieke motieven makkelijker werden overgenomen.

Afb. 5 Achilles verbindt Patroklos. Deel van Attische drinkschaal (ca. 500 v.Chr.), nu in Staatliche Museen, Berlijn. Bron: Wikimedia Commons.

Er zijn echter ook stemmen opgegaan om de vraag naar een historische connectie naast ons neer te leggen en ons te richten op de manier waarop het vergelijken van tradities als die van de *Ilias* en *Gilgameš* ons zou kunnen helpen bij ons begrip van Griekse en/of Mesopotamische literatuur, in het bijzonder mythen. Dit hangt samen met de vraag of voor een “Griek” als Homerus *Gilgameš*-elementen die hij gebruikte Mesopotamisch (of “buitenlands”) voorkwamen. Als *Gilgameš* simpelweg één van de vele verhalen was die Homerus uit de “stream of oral tradition” kon halen en men geen specifieke herkomst aan dergelijke verhalen verbond, waarom zouden wij ons dan bekommeren om de reconstructie van mogelijke historische connecties? De classicus Bruno Currie heeft echter door middel van gedetailleerde analyses van parallellen tussen onder andere de *Ilias* en *Gilgameš* juist betoogd dat Homerus zich niet alleen bewust was van de herkomst van de *Gilgameš*-elementen die hij gebruikt, maar ook werkelijk naar het *Gilgameš*-epos

alludeert, en dus van zijn publiek verwachtte dat het waarde hechtte aan de vernuftige wijze waarop hij deze motieven verwerkt had.

Laten we deze verschillende benaderingen en de vraag naar Homerus' kennis van de Nabije Oosterse literatuur nu achter ons om te kijken naar de relevantie van dergelijk parallellenonderzoek.

Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van parallellenonderzoek

Laten we eerst kijken naar de wetenschappelijke relevantie. Robert Mondi heeft gedemonstreerd hoe vergelijkingen tussen Griekse en oosterse literatuur ons kunnen helpen bij de interpretatie van de Griekse mythen. Hij maakt hier onderscheid tussen een “abstracte mythe” en de narratieve versies van deze mythe. We willen tot de abstracte mythe doordringen, maar slechts enkele narratieve versies zijn aan ons overgeleverd. Deze zullen echter niet altijd representatief zijn voor de gehele abstracte mythe waartoe ze behoren: ze verhalen over een deel van de mythe, of sommige ideeën zijn simpelweg niet in tekstuele vorm aan ons overgeleverd. Vergelijkingen met oosterse literatuur kunnen in deze gevallen gaten in Griekse mythen helpen reconstrueren en zodoende leiden tot een beter begrip van deze mythen.

Parallellenonderzoek kan daarnaast ook bijdragen aan onze kennis over culturele interacties. Dergelijke historische informatie heeft, zoals onder andere Burkert en Robert Rollinger betoogd hebben, ook een maatschappelijke relevantie. Want waarom spreken we eigenlijk van “oosterse” invloed op Homerus of over Homerus als beginpunt van de “Europese” literatuur? We moeten ons realiseren dat de scheiding tussen Azië en Europa eigenlijk pas plaatsvond in het klassieke Griekenland van de vijfde eeuw v.Chr., toen de Grieken in confrontatie met de Perzen het beeld ontwikkelden van het vrije Griekenland tegenover het despotische Oosten. De Griekse en later Europese stereotypering van het Oosten heeft vervolgens een lange geschiedenis gehad, en ook nu wordt soms in het onderwijs en daarbuiten nog een te eenzijdig beeld gegeven van de zogenaamde “Griek miracle”: het idee van het klassieke Griekenland als beginpunt van de Europese beschaving, uit zichzelf ontsproten uit de “Donkere Eeuwen” zonder invloed van buitenaf. Hoewel er in principe niets mis mee is aan te geven wat de westerse beschaving aan de oude Grieken

te danken heeft, wordt er vaak (onbedoeld) geen aandacht besteed aan het feit dat Griekenland al voorafgaand aan (en ook tijdens) haar bloeiperiode in grote mate door andere culturen is beïnvloed. Onderzoek naar parallellen en historische connecties draagt bij aan het besef dat er voor de vijfde eeuw helemaal geen “Oost en West” bestond en daarmee aan de afbreuk van dit eenzijdige beeld van de geschiedenis van “Europa”.

Door de zekere mate van subjectiviteit (wat voor de één een “echte” parallel is, is voor de ander een oppervlakkige overeenkomst), fragmentarisch bronnenmateriaal, en de nog voortdurende scheiding der disciplines is er aan dit debat over de aard en oorsprong van parallellen tussen “Oost” en “West” nog geen einde gekomen. Als we echter naar de onderwerpen van een groot aantal recente congressen en boeken kijken worden we echter een heuse trend gewaar. Er mag daarom niet alleen gehoopt maar misschien zelfs verwacht worden dat de bestudering van de klassieke oudheid en het Nabije Oosten als één geheel binnen opleidingen in het hoger en universitair onderwijs spoedig eerder norm dan uitzondering zal zijn.

Michèle Meijer is promovenda aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij rondde eerder aan dezelfde universiteit twee bachelors af in Kunstgeschiedenis en Klassieke talen (met bijvak Akkadisch spijkerschrift), gevolgd door de researchmaster *Classics and Ancient Civilizations*. Na een jaar deels in het buitenland doorgebracht te hebben voor een literatuuronderzoek aan het Nederlands Instituut te Istanbul en een basiscursus Sumerisch aan de Universiteit Innsbruck is Michèle in september 2016 begonnen met haar promotieonderzoek. Voor dit proefschrift

onderzoekt zij in hoeverre de theoretische en methodologische kaders die reeds voor literaire parallellen tussen Griekse en Nabije Oosterse literatuur zijn ontwikkeld (deels besproken in deze bijdrage) toepasbaar zijn op het onderzoek naar de aard en oorsprong van religieuze, in het bijzonder rituele, overeenkomsten tussen de Griekse en Mesopotamische cultuur. Dit onderzoek wordt gefinancierd door het NWO-programma *Promoties in de Geesteswetenschappen*.

Literatuur

- Burkert, W., *The Orientalizing Revolution*. Cambridge, MA 1992.
- Carr, D.M., *Writing on the Tablet of the Heart. Origins of Scripture and Literature*. Oxford 2005.
- Currie, B., *Homer's Allusive Art*. Oxford 2016.
- de Feyter, Th., *Het Gilgamesj-epos*. Amsterdam 2012.
- George, A., *The Epic of Gilgamesh. The Babylonian Epic Poem and Other Texts in Akkadian and Sumerian*. Londen 2003.
- Meijer, M.L., "Gilgamesh and the Iliad. Two Parallels and the Possible Ways They Came into Being", in: H. Neumann (red.), *Gedenkschrift für B. Brentjes* (in druk).
- Mondi, R., "Greek Mythic Thought in the Light of the Near East", in: E. Lowell (red.), *Approaches to Greek Myth*. Baltimore/Londen 1990, 142-198.
- Rollinger, R., "Old Battles, New Horizons: The Ancient Near East and the Homeric Epics", in: R. Rollinger en E. van Dongen (red.), *Mesopotamia in the Ancient World. Impact, Continuities, Parallels*. Münster 2015, 5-32.
- Waal, W., "In Search of the Baleful Signs: Rethinking the Transmission of the Alphabet to Greece", in: *Aspects of Globalisation. Mobility, Exchange and the Development of Multi-Cultural States*. Leiden 2017, 18-21.
- West, M.L., *The East Face of Helicon. West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Oxford 1997.
- Zie ook Lampas 42.2 (2009), *Het Gilgameš-epos en de Griekse en Romeinse literatuur* met bijdragen van onder anderen Wouter Henkelman.

De lokale afdelingen van Ex Oriente Lux organiseren het gehele jaar door interessante lezingen op het gebied van het Oude Nabije Oosten. Als lid van Ex Oriente Lux heeft u gratis toegang tot deze lezingen. Op <http://www.exorientelux.nl/lezingen/> vindt u een compleet overzicht van ons uitgebreide lezingenprogramma.

AFDELING	CONTACTPERSOON	EMAIL
Amersfoort	Dhr. J. Toonstra	johan.toonstra@gmail.com
Amsterdam	Mw. M. Meijer MA	michele.l.meijer@gmail.com
Apeldoorn	Dhr. H.J. Ymker	henkjanymker@gmail.com
Dordrecht	Dhr. R.C. Jutten	rjuttten@xs4all.nl
Eindhoven	Dhr. D.A. Rabbinowitsch	eol@onsneteindhoven.nl
's-Gravenhage	Mw. drs. G.C. Stoop	g.stoop@tip.nl
Groningen	Dhr. dr. J. van Dijk	dijkharv@telfort.nl
Haarlem	Mw. drs. L.A.C. Deurvorst	deurvorstl1@gmail.com
's-Hertogenbosch	Dhr. drs. J. Croonen	jaapcroonen@yahoo.com
Leiden	Mw. drs. M.W. Keuken	m.w.keuken@library.leidenuniv.nl
Maastricht	Dhr. & Mw. Opdenakker-Cuypers	eolnkvmosa@web.de
Rotterdam	Mw. L. Peeters	bastet7maal7@gmail.com
Twente	Dhr. W. Fhij	willem.fhij@tabularasa.nl
Zutphen	Dhr. Mr. S.W. Knoop	sietze.knoop@gmail.com
Zwolle-Kampen	Dhr. A. Bredenhoff	a.bredenhoff@home.nl
België	Dhr. dr. J. Yeshaya	joachim.yeshaya@kuleuven.be

Phoenix is het tijdschrift voor de leden van Ex Oriente Lux (www.exorientelux.nl). Ex Oriente Lux is een vereniging die zowel in Nederland als in Vlaanderen actief is en die de studie en kennis van de beschavingen van het Oude Nabije Oosten wil bevorderen en bij een breder publiek bekend maken.

© Ex Oriente Lux, 2018.

Hoofdredactie

Carina van den Hoven

Redactie

Dirk Bakker

Merel Brüning

Theo Krispijn

Lidewij van de Peut

Vormgeving

Martin Hense

Afbeeldingen

Met dank aan alle auteurs en copyright-houders.

Druk

Peeters, Leuven

ISSN 0031-8329

Contactgegevens redactie Phoenix

Email: redactie@exorientelux.nl

Contactgegevens Ex Oriente Lux (algemene informatie en ledenadministratie)

Postadres: Ex Oriente Lux, Postbus 9515, 2300 RA Leiden

Contactpersoon: Mariëtte Keuken

Tel.: 071 527 20 16 (alleen dinsdagochtend)

Email: eol@hum.leidenuniv.nl; info@exorientelux.nl

Website: www.exorientelux.nl

Bankgegevens Ex Oriente Lux

ABN AMRO IBAN: NL32ABNA0451809009

ING IBAN: NL82INGB0000229501

Foto voorblad: Gorgo, Archaeologisch Museum Paolo Orsi in Syracuse (Sicilië).

Bron: Wikimedia Commons, Carlomorino (uitsnede).